

a dialektikus materializmust és így tovább. Kissé szomorúan olvassa az ember ezt a cikket, mert tény az, hogy a dialektikus materializmus felhasználása nagyobb mértékben elősegítette volna a fizikát, a nehéz és tisztázatlan kérdésekben sokkal tovább jutottunk volna, ha többen éppen a dialektikus materializmus módszereivel nyúltak volna hozzá a kérdésekhez, viszont a dialektikus materializmus helyes alkalmazása éppen emiatt a dogmatikus rendszer miatt nem alakulhatott ki. Sajnos – az én meggyőződésem is, és különösen nem marxista kollégáim meggyőződése – hogy eddig a dialektikus materializmus nem járult nagyon hozzá a fizika fejlődéséhez, és biztosan nem az olyan problémák megoldásához, mint a bizonytalansági korreláció. Azért mondom, hogy a hibákat fel lehessen számolni. Nagyon fontos, hogy együttműködés alakuljon ki a marxisták és a természettudósok között. A természettudósok tanulják meg a dialektikus materializmust, de ennek előfeltétele, hogy azok a marxisták, akik a fizikával és a természettudománnyal akarnak foglalkozni, tanulják meg a fizikából vagy a természettudományokból azt, ami szükséges ahhoz, hogy ez a kapcsolat ténylegesen létrejöhessen. (*Taps.*)

Engem itt talán implicite személyi kultusszal vádolnak, de ennek ellenére meg merem mondani, hogy nálunk éppen Fogarasi elvtárs vette magának ezt a fáradságot, és hogy mennyire jutott el, arra nézve elmondom: bevallom, bizonyos meglepetéssel láttam, hogy egy amerikai fizikai folyóirat Fogarasi művét idézi, beszél arról, hogy Fogarasi elvtárs olyasmivel foglalkozik — biztos, hogy ez nem a személyi kultusz következménye. (*Élénk derültség és taps.*) Azt hiszem, ezen a téren nem a fizikusoktól és a polgári fizikusoktól kell várni, hogy közeledjenek a marxizmushoz, hanem mi, marxisták, természettudósok és filozófusok tanuljuk meg annyira a szakmánkat, hogy keltsünk bizalmat, mutassuk meg, hogy eredményesen lehet továbbjutni, ha komolyan tanulmányozzuk a dialektikus materializmust, és ez a nagy kérdések megoldásához sokban hozzájárul. (*Élénk taps.*)

SZIGETI JÓZSEF : Kedves Elvtársak! Sok érdekes és értékes hozzászólás hangzott el. Ezek közül elsősorban azokra a hozzászólásokra szeretnék reflektálni, amelyeket itt Havas elvtárs és Balogh elvtárs mondott el, de nem korlátozom magam erre, hanem egy-két elvi és történelmi kérdést is felvetek, ami szükséges a most kialakuló kérdések megítéléséhez.

Havas elvtárs aztmondotta, hogy annak az egységfrontnak, amelynek valóban létre kell jönnie a filozófia területén, legfőbb akadálya a kölcsönös bizalmatlanság. Azt hiszem, a kérdésnek ez a beállítása nem helyes. Nem helyes azért, mert eltussolja azt az alapvető ténytet, hogy itt

igenis bizonyos elvi differenciák állnak fenn még mindig, olyan elvi differenciák, amelyek szélesebb kérdésekben meglévő differenciákkal függenek össze.

Engedjék meg, hogy egy kis példán igazoljam először ezt az állításmat. Havas elvtárs arról beszélt, helyes lenne a gyakorlattal való szorosabb kapcsolat érdekében, ha Heller elvtársnő vagy én azt az egyetemi jegyzetet, amelyet a filozófiatörténetről készítettünk, kiadnánk könyv formájában. Ez is egy példa és nem érdektelen, hogyan mutatkoznak ilyen kis példákön a lényeges elvi differenciák. Természetesen nem azért írtunk sem Heller elvtársnő, sem én ilyen jegyzetet, mintha lebecsülnék az ilyen jegyzet jelentőségét. Világos, hogy azért készítettünk ilyen jegyzetet, hogy egy fennálló szükségletet ki tudjunk elégíteni. Ami azonban a filozófia történetét illeti: vajon most már valóban az a tudományos elméleti feladat, hogy most nekilássanak az emberek egyetememes filozófiatörténetet írni a maguk erejéből, vagy az a feladat, hogy különböző lényeges kulcskérdéseket monografikusan dolgozzanak ki, és azután az ilyen monografikus kidolgozások összefoglalásaként íródhat meg egy többékevésbé tudományos igényű marxista filozófiatörténet? Úgy vélem, az utóbbi feladat az alapvető, és nem az, amit Havas elvtárs tanácsol. Nem az ellen vagyok, hogy ő egyáltalán tanácsoljon, hanem a tanács tartalmát tartom helytelennek, és ebben a tartalomban látom egyik megnyilvánulását annak, hogy a különböző területeken itt még differenciák vannak. Persze az is igaz, hogy van bizonyos kölcsönös bizalmatlanság, és ezt a kölcsönös bizalmatlanságot a gyakorlati munkában fel kell számolni és reméljük, hogy fel is fogjuk tudni számolni.

Van egy másik kérdés azonban, ahol igen világosan megmutatkozik az, hogy itt elvi differenciákról van szó, nem pedig egyébről, nem egyszerűen kölcsönös bizalmatlanságról. Havas elvtárs itt bizonyos dolgokban tovább és helyesebb irányba ment, mint ahogy annak idején állást foglalt az évkönyv vitájában, azonban még mindig az a szubjektív illúziója van, hogy az évkönyv-vitában neki volt igaza – vagy helyesebben azoknak az elvtársaknak, akik bizonyos dolgokat felvetettek – és nem azoknak, akik az adott helyzetnek megfelelően, ha nem is minden tekintetben százszázalékos következetességgel, de mégis igyekeztek képviselni Lenin filozófiai örökségének szempontjait. Nyilvánvaló, hogy Havas elvtársnak ez az illúziója összefügg azzal az átfogó politikai kérdéssel, hogy még mindig vita van abban a tekintetben, hogy felemásan, toldozva-foldozva vagy határozottan és radikálisan menjünk előre. (Úgy van! Úgy van! Taps.) Az, hogy Havas elvtárs ma még mindig jónak látja megismételni azt az álláspontját, amelyet egy – vagy nem tudom hány – évvel ezelőtt tartott, igen

tisztán mutatja azt, hogy nem tanult eleget a XX. Kongresszus útmutatásaiból. (*Taps.*) Ezért igyekeznek elmosni azt a tényt, hogy itt igenis két tábor volt, elvi alapja volt annak, hogy az egyik táborban túlnyomóan – ha nem is kizárólag – voltak helyes kísérletek talán az oktatásban és más téren, hogy kitörjenek a szektarianizmusból, de a szektás és dogmatikus álláspont érvényesült; a másik táborban pedig az alkotó tudomány szempontja érvényesült. Ismét nem mindenkinél, nem olyan következetességgel, mint Lukács elvtársnál, de igenis általában ez érvényesült, ez érvényesül Fogarasi elvtárs munkáiban is, akkor is, ha írt dogmatikus cikkeket, akkor is, ha ezek a dogmatikus cikkek valóban a kor valamennyi rossz bélyegét magukon viselik.

Hogy mennyire erről az általános kérdéstről van itt szó és nemcsak arról a szűkebb filozófiai kérdéstről, azt nagyon világosan mutatja az, hogy itt a hallgatóság részéről és a hozzászólók részéről is, Lukács elvtárs műveinek hívei és ellenfelei vagy kritikai tisztelői részéről is – ha ugyan ez valóban minden tekintetben helyes kritikát involvál, én nem hiszem – végbement az úgynevezett Lukács - vita bizonyos csendes revíziója. Ez a csendes revízió végbemegy, az emberek beszélnek ezekről a vitákról, de ez a vita, amely annak idején olyan mélyen kihatott ideológiai életünk egészére – és a művészeti életre mindenekelőtt – még mindig nem kapta meg hivatalos revideálását, jóllehet mindenki érzi és tudja, hogy ennek a revízióknak komolyan, elméletileg megalapozottan kellene bekövetkeznie. (*Élénk taps.*)

Balogh elvtárs beszélt már itt a *Blum-tézisekről*. A *Blum-tézisek* azért fontosak a vita szempontjából, mert Révai elvtárs annak idején a maga elméleti konstrukcióját, amelyet ebben a vitában nyilvánosságra hozott, részben erre építette. A vád annak idején az volt, hogy Lukács mitologizálta azokat az átmeneti formákat, amelyek a proletárdiktatúra felé vezető úton létrejöttek, mitologizálta a népi demokratikus fejlődés első szakaszát. Révai elvtárs valósággal úgy állítja be, mintha Lukács elvtárs itt valami új társadalmi rend felfedezésének igényével lépett volna fel, mintha egy kapitalista alap örök elfogadásáról lenne itt szó, amely azonban mégis bizonyos módosításokat szenved, legalábbis annyiban, hogy a monopolizmust felszámolják. Ezt alátámasztotta annak idején azzal, hogy a *Blum-tézisekre* hivatkozva azt állította, hogy Lukács már 1929-ben vagy 1929 előtt elkövette ezt a hibát, és ez a hiba csak visszatérése egy egyszer már szerepelt hibának. Meg kell mondani, hogy ez a konstrukció annak idején hatással volt rám, nem ismertem a párttörténetnek ezt a részét, elfogadtam ezt a konstrukciót és önbírálatomban bíráltam Lukács elvtársat. Szó sincs tehát arról, hogy akár Lukács elvtárral szemben is egyik vagy másik tanítványa kritikailag nem mert volna fellépni.

Meg kell mondanom, hogy önbírálatomnak ez a része és az ebből következő más része is – amelyről itt nem beszélek, mert nem lenne érdekes – helytelennek bizonyult, nem állotta ki az idő próbáját. Ma legfeljebb abból a szempontból érdemes hivatkozni rá, hogy nem egészen úgy áll, ahogy elképzelik: hogy itt valami elvtelen egység lett volna Lukács elvtárs és tanítványai között.

A *Blum-tézisek* felfedezése most már megmutatja azt, Lukács annak idején napnál világosabban megfogalmazott, hogy – amint ő nevezte a népi demokratikus átmenet első szakaszát Lenin nyomán – a munkásság és a parasztság fegyveres diktatúrája átmenet lehet vagy egy polgári demokrácia szabványos formája felé (tehát visszafelé), vagy rövid átmenet a proletárforradalom, helyesebben a proletárdiktatúra felé. Hol volt tehát itt az a mitologizálás, amiről Révai elvtárs beszélt, hol volt a permanens forradalom figyelmen kívül hagyása, amit ismét Révai elvtárs olvasott Lukács elvtárs fejére és ezen az alapon igyekezett őt is politikailag és irodalomelméletileg is, mint a harmadik út egy sajátos képviselőjét jellemezni? Ha ez az alap elesik – márpedig nyilvánvalóan elesik – akkor elesnek az ebből eredő következtetések is. Kiderül az, hogy a vitában akkor felmerülő kérdések igen alapos revízióra szorulnának. Revízióra szorul a pártosság kérdésében Révainak az a tétele is, amelynek értelmében Lukács egyszerűen szembeszegült volna az irodalom vezetésének lenini elvével. Szó sincs erről. Ha még egyszer megnézzük ezt a vitát – itt nincs most módomban bizonyítani ezeket a dolgokat, remélem, hogy a valóban szabad viták légkörének kialakulása esetén ezt a kérdést is, amely pártunk egy felelős ideológiai vezetőjének 1949 utáni munkásságát is érinti, szintén szabadon és a nyilvánosság előtt meg lehet vitatni – akkor kiderül, hogy ezek a fenntartások, amelyek Lukácsnál tapasztalhatóak, azt célozzák, hogy a pártirányítás ne legyen bürokratikus irányítás, ne képzelje azt, hogy mi nevezünk ki írókat és tudósokat, ha az apparátus azt mondja egy íróra, tudósra vagy filozófusra, hogy az nagy író, tudós vagy filozófus, attól az valóban nagy is lesz. (*Élénk taps.*)

Lényegében arról volt szó: nem a párt vezetésének, irányításának tagadásáról, hanem a pártvezetés és a pártirányítás olyan formáinak megtalálásáról, amelyek – ne áltassuk magunkat, elvtársak – Lenin egy mondatában ki vannak jelölve, de nincsenek elméletileg kidolgozva, és éppen az elméleti kidolgozástól való tartózkodás következtében gyakorlatilag nehézséget okoznak.

Ha elővesszük ennek a vitának második lényeges pontját, a szovjet irodalom népszerűsítésének kérdését, akkor lehet azt mondani, hogy Lukács elvtárs későn lépett fel ezzel a népszerűsítéssel, de mindenesetre

a szovjet irodalom műveinek olyan színvonalú népszerűsítésébe fogott, amelynek óriási vonzereje lehetett volna, ha a pártsajtó, amely Balogh elvtárs szerint tele volt Lukácsról írt kritikákkal, foglalkozott volna ezekkel a dolgokkal, ha a pártsajtó elősegíti ezeknek a könyveknek terjedését. Ha végignézzük azt, hogyan fogtunk hozzá, vagy hogyan folytatjuk a szovjet irodalom népszerűsítését, igazán nem kell kommentár ahhoz, hogy bizony rosszul használtuk ki azokat a lehetőségeket, amelyek a szovjet irodalom, a szocialista realista irodalom értékeiben vannak.

Ha a harmadik kérdést veszem elő, a harmadik döntő kérdést, hogy vajon Lukács elvtárs harcolt-e a szocialista realizmus ellen, amint azt Révai elvtárs állítja, vagy pedig egy színvonalas és tényleges szocialista realizmusért harcolt, kétségtelen, hogy ez utóbbi bizonyul igaznak. Annak idején hírhedté vált Lukácsnak az a mondása, ami a nyulacskával kapcsolatos, amikor arról beszél, hogy a régi kultúra nagy képviselői a síkság elefántjai, a marxizmus-leninizmus a világnézetek Himalájája, a legfejlettebb világnézet, a szocialista társadalom a legfejlettebb valamennyi társadalmi rend között, azonban a szocialista társadalomban megszülető művek nem mindegyike olyan hatalmas, mint a régi kultúra művei, sőt itt is találhatók nyulacskák. Nyulacskák, a nem mérhető a síkság elefántjaihoz — annak ellenére, hogy egy magasabb színvonalú társadalmi rendben jöttek létre.⁴⁴ Nyilvánvaló, hogy itt arról volt szó egyrészt, hogy ne kövessük el azt a szubjektivista hibát, amelyet nem egy vonalon elkövettünk, hogy a lehetőségeket összetévesztjük a valósággal; abból a tényből, hogy a szocializmus — már a szocializmust építő társadalom is — nagyobb lehetőségeket termel ki a művészet számára, mint a kapitalista társadalom, azt következtessük, hogy minden egyes művészeti alkotás, amely itt most már megszületik, magasabbrendű, mint a szocializmust megelőző társadalmi rendekben.

Másrészt, szó volt ebben a vitában ennél a pontnál a művészi színvonalról, amely nélkül nem lehet művészi alkotásról beszélni, amely nem egyszerűen kiegészítője a magasabb eszmei, világnézeti és társadalmi alapnak, hanem amiért meg kell harcolni.

Sorra lehetne venni elvtársak, még más fontos és lényeges kérdéseket is, éppen csak jelzem azt például, hogy az elmagányosodás és az elefántcsonttorony társadalmi feltételeinek felvetése, amiről ott Lukács elvtárs beszélt, és amit Révai elvtárs akkor mereven elutasított, a többi között kulcskérdése olyan problémák megértésének, mint a József Attila-kérdés és így tovább.

Vagyis nyilvánvaló e főpontok alapján is, hogy ezeket a kérdéseket nagyon alaposan át kellene vizsgálni és átvizsgálásuk elősegíthetné az

irodalom problémáját, az irodalmi, művészeti területek fejlődését is, és annak a területnek fejlődését is, amelyről most beszélünk, a filozófia fejlődését is.

Itt az a csodálatos következetlenség mutatkozik Havas elvtárs, Balogh elvtárs és egyes elvtársak részéről, hogy azt mondják, hogy a népi demokrácia kérdéseivel nem igyekeztek a filozófusok foglalkozni. Nyilvánvaló, hogy a Lukács-vita után tudományos igényvel és lelkiismerettel foglalkozni ezekkel a kérdésekkel nagyon nehéz volt. Nagyon nehéz volt, mert sem objektív, sem szubjektív feltételei nem voltak meg. Ha abban a helyzetben foglalkozott volna valaki ezekkel a kérdésekkel, mint ahogy azok az elvtársak, akik foglalkoztak vele, hibákat követtek el, abból nem jött volna ki sok jó. Ismert, különböző idézetekről lett volna szó, és az idézeteket több-kevesebb kötőanyaggal összemalterozott tanulmányokról. Az ilyenfajta cikkek és tanulmányok – sajnos – hozzájárultak ahhoz, amit talán úgy lehetne mondani, hogy a marxizmust, a marxista elméletet sikerült nagy mértékben kompromittálni; nagy mértékben hitelüket vesztették a marxizmusnak azok a hatalmas erényei, eredményei is, amelyek megvannak, akárhogy is próbálták őket felhasználni, dogmatizálni.

Ilyen elvi alapokon jöhetett tehát létre a filozófián belül is a két tábor. Balogh elvtárs itt elvtelenségről, elvi hajbókolásról beszélt, amely a Lukács tanítványok között állítólag van. Nem elvtelen hajbókolás volt ez, hanem annak felismerése és megértése, hogy a Lukács elvtárs életművéhez való pozitív állásfoglalás döntő kérdése a mi filozófiai – és általában ideológiai – továbbfejlődésünknek. (*Taps.*) Miért? Nem utolsósorban azért, mert ez az életmű – azt mondhatnám – ellenszer, ellenméreg a kérdések szektáriánus felfogása ellen, szektás kezelése ellen. Nem utolsósorban azért, mert az ott megtalálható sokoldalú elemzés a marxizmust meggyőzőbbé és hitelesebbé teszi mindenki számára. Lehet, hogy egyesek csak második vagy harmadik olvasásra értik meg azokat a mondatokat és azokat a gondolatmeneteket, amelyeket Lukács leír de azt kérdezem, hogy vajon Marx *Tőkéjét* megérti-e mindenki egyszeri olvasásra. Úgy gondolom, hogy mindannyian, akik ideológiával, filozófiával hivatásszerűen foglalkoznak, saját bőrünkön tapasztaltuk, hogy nem ez a helyzet. Ebben a vonatkozásban is egy hallatlan durvítása és szimplifikálása folyt annak, amit a stílus demokratizmusának nevezhetnénk. Helyes az a követelmény, hogy igyekezzünk a legszélesebb tömegek számára érthetően írni, de mit jelent ez az érthetőség? Nem jelenthet egyszerűsítést, azt, hogy az érthetőség milyen fokán fejezi ki magát valaki, csak a tárgy természete, bonyolultsága határozza meg. Próbáljanak a fizikusok és a matematikusok képletek nélkül írni olyan folyamatokról, amelyek csak az

exakt tudomány nyelvén fejezhető ki adekvátan, helyesen. Nyilvánvaló, hogy egész tudományuk másképp csődbe jutna. Bizonyos vonatkozásban ugyanez áll a társadalomtudomány területén, és a tudomány népszerűsítésének feladata, hogy nehéz, de fontos és értékes munkákat hozzáférhetővé tegyen. Lenin *Empiriokriticizmusa*⁴⁵ is nehéz olvasmány, nem olyan könnyű, mint ahogy ezt egyesek képzelik. Azok, akik könnyű olvasmánynak képzelik és elolvassák anélkül, hogy végiggondolnák, rendszerint azt mutatják, hogy nagyon keveset értettek meg belőle, csak általános sémákat, anélkül, hogy konkrétan ezeket a lenini tételeket alkalmazni tudnák a különböző kérdésekre.

Amikor arról van szó, hogy filozófiai oktatóink egy része – vagy nagy része – nem rendelkezik a kellő felkészültséggel, úgy gondolom, senki sem véli azt, hogy ez azért van így, mint azt Balogh elvtárs állítja, mert valaki ostobáknak tartaná a filozófiai oktatókat. Meg kell azonban mondani, hogy ezen a téren is, mint minden más területen, érvényesült egy bizonyos fordított káderszelekció, és ez is belejátszott abba, hogy nem tudjuk megfelelően oktatni a kérdéseket. Általános alapja ennek a felkészületlenségnek mégis a szektarianizmus volt, amely nemcsak a tudatlanságon alapul, hanem ezt a tudatlanságot a többi között az a csodálatos jelenség hozza létre, hogy emberek, akik az Eötvös Kollégiumban igen jól megtanultak bizonyos dolgokat, ezeket igyekeznek elfelejteni, mert azt hiszik, hogy egy öntudatos káderhez ez így illik. Ez nem elvont példa, konkrét tényekre gondolok. Egészen kétségtelen, hogy ennek oka ebben a szektás világnézetben rejlik. Ezzel szemben a helyes politikai állásfoglalás, a marxizmus helyes értelmezése és gyakorlata elősegíti azt, hogy az emberek tudományos területen is, az ismeretek területén arra a sokoldalúságra törekedjenek, amelyet a mi világnézetünk megkövetel. Semmiképpen sem egyéni képességekről van itt tehát szó, hanem arról a magatartásról, amely oktatóink nagy részét rabul ejtette, amely magatartás azonban – ezt személyes tapasztalataim alapján is mondhatom – egyre inkább a múlté, oktatóink igyekeznek a marxista-leninista tudományt, mint tudományt elsajátítani, hogy megfelelően alkalmazhassák a gyakorlatban.

Hadd reagáljak egy szóval arra, amit itt Balogh elvtárs a hangnemről mond. Persze ha egy ilyen szakadás megtörténik, és létrejön a két ellentábor, akkor kétségtelenül esnek olyan szavak is, amelyeket talán helyesebb lenne nem kimondani. Éshettek ilyen szavak mindkét részről. Egészében azonban nem ezek a szavak voltak okai az elidegenedésnek, hanem azok a mélyebben járó dolgok, amelyekről beszéltem. Úgy gondolom, hogy a különböző ilyen szavakat félre lehet – és félre is kell – tolni az útból, de ez nem fog önmagától elvezetni a filozófia táborában kívánatos egységhez,

hanem itt a lenini örökség jegyében létrejövő egységet kell megteremteni. Az alapvető kérdés itt mégiscsak az, hogy a szocializmus építése a marxista elmélet minden oldalú fejlesztését követeli. Nem lehet azt mondani, hogy bármelyik területen: a filozófiában, a történelmi materializmusban vagy akár a politikai gazdaságtanban kész, kiépített dolgokról lenne szó, amelyeket most már csak alkalmazni kell. Ezeknek az általános, alapvető kérdéseknek kidolgozása a kor nagy tudományos feladata, és akármit is mondhatnak egyes elvtársak, a lenini filozófiai örökség lényege mégis annak a kérdésnek a felvetése, hogy dolgozzuk ki a dialektikus materializmust úgy, ahogy annak idején Marx kidolgozta három kötetben a *Tőkét*, a tőkés társadalom törvényét. A dialektikus materializmus ilyen kidolgozása nemcsak a mi pártunk számára, hanem általában mindenütt, ahol folyik a harc a szocialista és a burzsoá világnézet között, óriási hatást gyakorol és gyakorolhat. Nyilvánvaló, hogy a népi demokratikus kérdések kidolgozásának szintén megvan a maga fontossága, itt azonban csak a feltételek megteremtésénél tartunk. Jámbor idealista, aki azt képzei, hogy egyszerű párthatározattal máról-holnapra ezeket a kérdéseket elméleti igényrel ki lehet dolgozni. Megvan ennek a maga feltétele minden területen. Mindenekelőtt az a feltétele, hogy hozzájussunk azokhoz az anyagokhoz és adatokhoz, amelyeken nyugodhatnak a tudományos általánosítások. (*Taps.*) Azt hiszem, hogy más országok messze előttünk járnak ezen a téren. Hadd hozzak fel erre egy pozitív és egy negatív példát. A negatív példa az, hogy beszéltem egy más népi demokráciából jött elvtárssal, aki ott a szocialista munkaverseny filozófiai problémáival foglalkozott. Mindenekelőtt azt kérdeztem tőle, hogy milyen anyag alapján. Erre szinte sírva mondotta, hogy három éve kéri már, hogy bejuthasson az ország legnagyobb vállalatába a szocialista munkaverseny tanulmányozására, de azóta nem kapott még választ arra a kérvényre, amelyet ebben az ügyben benyújtott. Mit eredményezhet egy ilyen tanulmányozás? Nyilván egy olyan iátcitatólóg, ami semmire sem használható egy dolgon kívül. (*Derültség.*) A pozitív példa Lengyelország példája, ahol a párt Központi Bizottsága mellett működő Társadalomtudományi Akadémián az egyik szekció azzal foglalkozik, hogy – jobb szó híján mondom így – szociográfiai felvételeket készítsen különböző üzemekben abból a célból, hogy konkrétan megérthessék: a városba kerülő parasztok hogyan alakulnak át társadalmi feltételeik, életfeltételeik megváltozása alapján. Ha nem ezen az úton halad a népi demokratikus kérdések kidolgozása, akkor azt mondhatom, hogy semmilyen úton nem halad, akkor a megjelenő cikkek és tanulmányok nem segíteni fogják azt, hogy a párt a tudományra támaszkodhasson, hanem ennek akadályai lesznek. (*Taps.*) Akadályai lesznek azért, mert a tulajdonképpeni feladat ezen a téren nem

az, hogy egyes napi politikai jelenségeket megideologizáljanak – mint ahogy eddig általában tették, ami eddig a tendencia volt – hanem hogy elméletileg megvilágosítsák azokat a kérdéseket, amelyeken a párt napi politikája nyugszik. Az elmélet általános kérdéseit vagy a konkrét fejlődés általános kérdéseit kidolgozva lehet csak a párt napi politikáját segíteni.

Másodszor, azt hiszem, annak, hogy ezekkel a kérdésekkel való foglalkozás meginduljon, feltétele, hogy meglegyen a szubjektív légkör, az elméleti kérdésekben folytatott szabad vitának az a szelleme, ami most még nincs meg. Nincs meg még akkor sem, ha mi itt a Petőfi Körben vitatkozunk, csak akkor lesz meg, ha nyugodtan, tudományos objektivitással tudjuk megvitatni azokat a problémákat, amelyek létrejönnek, amelyek valamilyen kérdésben döntő új szempontokat hoznak. Azt hiszem, ebben a mai vitában erről van szó. Ha félre tudjuk tenni azokat a jellemzéseket, amelyeket adtak rólunk, s adunk esetleg mi más elvtársakról, ezzel még nem jön létre az egység. A kölcsönös bizalom szintén kevés alap az ilyen egységhez, mert ha a bizalom homokon nyugszik, ha fennmaradnak az elvi differenciák, akkor az egység nem jön létre. Még az sem elégséges alap, ha minden általános kérdésben egyetértünk. Az elvi alap csak az lehet, ha a filozófia területén a lenini örökséghez nyúlunk vissza, és azt a munkát, amely nálunk elsősorban Lukács elvtárs működése nyomán megindult, folytatjuk a jövőben. (*Taps.*)

NOVÁK ZOLTÁN : Kedves Elvtársak! Havas elvtárs beszélt arról, hogy Lukács elvtársat és Fogarasi elvtársat hogyan és mint rekesztették ki sikerrel az egyetemi oktatásból. Most egy pár szót akarok szólni arról, hogy ennek a kirekesztésnek milyen eredménye volt, hogy konkrétan a Lenin Intézet filozófiai szakán hogyan és mint tanultuk – és részben még ma is tanuljuk – a filozófiát. Azoknak a hibáknak csapásait, amelyekről itt a vitában többé-kevésbé képet kaptunk, elsősorban mi éreztük meg, filozófiaszakos hallgatók, és azt hiszem, hogy ez a megállapításom nem szubjektivizmus és nem egoizmus. Amikor bekerültünk a Lenin Intézetbe, az első két évben nem szakosítottak bennünket. Volt egy általános szak, az úgynevezett marxizmus-leninizmus szak. Ez alatt a két év alatt nagyon kevés olyan dolgot tanultunk, aminek valami köze is lett volna a filozófiához. Tanultunk a gazdaságföldrajztól kezdve heti húsz órában orosz, meg más olyan tantárgyakat, amelyek közvetlenül nem segítettek elő filozófiai képzésünket. Ezután a harmadik évben szakosítottak bennünket. Azért mentünk filozófia szakra, mert filozófiával akartunk foglalkozni, úgy éreztük, hogy szeretjük a filozófia tudományát. Erre az történt, hogy amikor a harmadik évben megszabták tematikánkat, csu-

pán a tantárgyak negyedrésze volt filozófiai jellegű, a heti 34 órából csak heti 8 óra. Azt hiszem, ehhez sok hozzátennivaló nincs, hiszen ez azután történt, amikor két évet majdnem csak lógtunk. Meg kell vallani az igazat, az utóbbi időben történtek változások, volt javulás, de még ma sem megfelelő a tematikánk, még ma sem kapunk valóban komoly filozófiai képzést különböző okok folytán, amelyeket most felsorolok.

Az egyik probléma a tematika. A másik probléma szorosban kapcsolatos az itt felvetett problémákkal, és különösen Balogh elvtárs hozzászólásából most már bizonyos fokig érthető, hogy miért történt ez így nálunk a Lenin Intézetben. A történelmi materializmus oktatására gondolok. A történelmi materializmussal a Lenin Intézetben úgy ismerkedtünk meg, hogy az a filozófia tudományának egy olyan része, ahol tücsköt-bogarat össze lehet hordani és majdnem minden beletartozik. Számtalan olyan kérdéssel találkoztunk a történelmi materializmuson belül, amivel már legalább három vagy több más tantárgy keretében foglalkoztunk. Nem is akarom hozzátenni, hogy emiatt untuk a banánt, untuk az egész mindenséget a történelmi materializmus oktatásának keretén belül. Ehhez még hozzájárult az, hogy az oktatás színvonala sem volt megfelelő, nem volt olyan, hogy valóban adni tudott volna valamit, amit ne hallottunk volna már egyszer a politikai gazdaságtanban, a magyar párttörténetben, a marxizmusban és számtalan más tantárgyban.

E két dologgal, a tematikával és a történelmi materializmussal kapcsolatban szeretném azt mondani, hogy a legsúlyosabb hiba a mi oktatásunkban az volt, hogy a szaktárgyak és nem-szaktárgyak viszonyát nem jól szabták meg. Ennek olyan következményei voltak, hogy lettünk mi minden: jobboldali elhajlóktól kezdve nacionalistákig, amikor három éven keresztül harcoltunk, hogy változtassanak az anyagon, ne tanítsák nekünk a Szovjetunió történetét az őskortól kezdve napjainkig. Azt mondtuk, hogy valahol faragni kell a filozófiai tárgyak számára, és ott próbáltunk faragni, ahol az volt a véleményünk, hogy az a tárgy tartozik a legkevésbé a filozófiához. Erre megmagyarázták, hogy így vagy úgy, de segíti filozófiai oktatásunkat még a Szovjetunió története is Rettentés Ivántól kezdve a különböző cárokig. Amikor mi azt mondtuk, hogy ez nem segít, akkor politikai kérdést csináltak belőle, azt mondták, hogy nacionalista módon viszonyulunk a Szovjetunió történetéhez. El kell mondanom, hogy a nyomás elég erős volt a hallgatók részéről, úgyhogy végül sikerült az illetékes szerveket meggyőzni arról, hogy mindez valóban csak nagyon közvetett kapcsolatban áll a filozófiával. Számtalan ilyen példát lehetne felhozni, amely a tematikán keresztül is nagymértékben akadályozta filozófiai képzésünket.

Éppen az időhiányból fakad, hogy filozófiatörténeti képzésünk rendkívül gyenge, rossz volt. És ez nem volt véletlen, az itteni vitából kiderül, hogy miért volt rossz. Olyan példákat tudnék mondani, hogy Hegelre öt óra jutott, ennyi idő alatt kellett agyoncsapni, egyszerűen nem volt rá több idő. Számtalan más hasonló példára is lehetne hivatkozni.

A tematika kérdésén túlmenően is nagy hibák voltak, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy az oktatás színvonala a Lenin Intézetben nagyon gyenge volt, és még most is az. Azt mondtuk, szeretnénk Lukács elvtársat hallgatni, szeretnénk, ha a vezető filozófusok tartanának nálunk előadást, hogy valóban tudjunk tanulni. Erre különböző indokokat hoztak fel, nagyon sokszor azt, hogy Lukács elvtársék nem hajlandók elvállalni az oktatást a Lenin Intézetben a filozófiaszakon. Kénytelenek voltunk illegális módon hallgatni Lukács elvtársat, eljárni az Eötvös Loránd Tudományegyetemre, és ott hallgatni Lukács elvtárs esztétikai kurzusát. Lukács elvtárs nem emlékszik rá, de egy este ketten hazakísértük, és beszéltünk vele arról, hogy miért nem jön el hozzánk oktatni, hiszen mi filozófusok akarunk lenni, nagyon várjuk, szeretnénk, ha ott lenne. De más problémákról is beszéltünk, nem volt elég idő, Lukács elvtárs kitért a válasz elől. Szeretnénk, ha most itt őszintén elmondaná *(Derültség.)*, hogy mi volt valójában ennek az oka.

LUKÁCS GYÖRGY : Kérem, ha akarják, röviden megmondom. Az én katedrámat beszüntették. Az, hogy én Szecsődi elvtárs katedráján belül Szecsődi elvtárs ideológiai ellenőrzése mellett tartsak előadásokat, az a Ludas Matyiba való, nem az egyetemre. *(Hosszantartó élénk taps.)*

NOVÁK ZOLTÁN : Nem éreztem elég bátorságot magamban ahhoz, hogy ezt megmondjam, mert én is tudtam, hogy körülbelül erről van szó. *(Derültség és taps.)* Azt hiszem, a Lenin Intézet filozófiai hallgatóinak együttes véleményét nyilvánítom, amikor azt mondom, hogy mi nagyon becsültük és szerettük Lukács elvtársat, függetlenül attól, hogy nem oktatott és nem tanított nálunk, igyekeztük tanulmányozni Lukács elvtárs műveit, és több-kevesebb sikerrel hasznukat is vettük. A „több-kevesebb” ránk vonatkozik természetesen, hogy mi mennyire tudtuk elsajátítani. *(Derültség.)*

Nagyon sokszor elmondták már mások is: ahhoz, hogy a Lenin Intézetben megjavuljon a filozófiai oktatás, elsősorban az szükséges, hogy megfelelő káderek oktassanak ott, a filozófia vezető káderei, a közepes és kisebb tehetségű elvtársak pedig kerüljenek a megfelelő posztra, oda, ahová képességeik szerint valók. *(Taps.)*

Elvtársak! Nagyon sok olyan vélemény hangzott el a Lenin Intézetről, hogy ott minden rossz és hogyan állhatnak elő ilyen helyzetek. Nem

akarom dicsérni a Lenin Intézet filozófiai hallgatóit, de el kell mondanom, hogy mi nagyon sokszor harcoltunk, nagyon sokszor fejfel mentünk neki a falnak különböző problémákban, amikor láttuk, hogy valami nincs jól, változtatni kell rajta. Éreztük ezt, ha nem is a XX. Kongresszus szellemében láttuk a dolgokat. Nagyon sokszor azonban egyszerűen torkunkba fojtották a szót, azzal: ti diákok vagytok, hallgassatok. (*Derültség.*) Nem kérdezték meg a véleményünket, hogyan és mint lehetne megszervezni a filozófia oktatását. Mi, filozófia szakos hallgatók is örömmel vesszük, hogy most a helyes irány érvényesül. Most már IV. évfolyamos hallgató vagyok, de egy év még hátra van, reméljük fogunk tanulni Lukács elvtárstól is, akár úgy, hogy a Lenin Intézetben fog oktatni, vagy valahogy hallgatni fogjuk Lukács elvtársat. (*Élénk taps.*)

LUKÁCS GYÖRGY : Tisztelt Elvtársak! Mielőtt tulajdonképpeni hozzászólásomhoz fognék, két rövid megjegyzést kell tennem. Az egyik az, hogy egy cédulát kaptam, amely megkérdez, miért írtam meg a *Madách-cikket*⁴⁶, az ott adott értékelés az én meggyőződésem-e. Erre egészen röviden felelek: 30-40 év óta meggyőződésem az, amit ott írtam és régi meggyőződésemet igyekeztem akkor marxista módon megfogalmazni. (*Taps.*)

A másik kérdés, amelyről csak két szóban akarok beszélni, a most igen sokszor emlegetett *Blum-tézisek*. Amiért erről beszélek, az azért van, hogy ne jöjjön létre a *Blum-tézisekből* egy legenda. Volt egy legenda ez ismerete nélkül. Erről többen beszéltek. De a *Blum-tézisek* a magyar párt és a Kommunista Internacionálé fejlődésének egy meghatározott szakaszán jöttek létre, ennek a szakasznak mindenféle nyomaival. Ezt én itt nem fejthetem ki. A jövő héten a Párttörténeti Intézetben vita lesz épp a *Blum-tézisekről*⁴⁷, fel fogom használni azt az alkalmat, hogy – amennyire az én erőmből telik – ezeket arra a történelmi helyre tegyem, ahová valók, és vigyázzunk arra, hogy a régi elhallgatásunkból és alábecsülésből most ne jöjjön létre egy legendaszerű túlbecsülés. Ezért mondom ezeket a szavakat.

Tulajdonképpeni témámra rátérve, miután igen sok mindent már más elvtársak elmondtak, igyekszem azt röviden, kiélezetten összefoglalni.

Ha a XX. Kongresszus utáni helyzetet nézzük, akkor elvontan az a helyzet, hogy világméretben nem voltak még olyan kilátásai a marxizmus-leninizmus térhódításának, mint amilyeneket a XX. Kongresszus ad. (*Taps.*) Olyan lelkesítő lehetőségek vannak a XX. Kongresszusban, amelyek nem egy rövid kampányra, de azt merném mondani, mindnyájunknak – és itt a fiatalokra gondolok, nem magamra – az életét

ki fogja tölteni a marxizmus azon lehetőségeinek a valóraváltása, amelyek most felszabadultak, ez kell hogy pátoszt és lelkesedést adjon mindnyájunknak. Ezek az óriási lehetőségek itt állanak előttünk, de – és itt jön a kérdés másik oldala – mi a marxizmus helyzete ma Magyarországon? És ne vegyék rossz néven az elvtársak, már egy pár idézetből kiderül, hogy én meglehetősen goromba és szókimondó ember vagyok, most is gorombán akarom kimondani a véleményemet: azt merném mondani, nem volt még a marxizmus az ország közvéleményében olyan rossz helyzetben, mint most, merném állítani, rosszabb a marxizmus helyzete Magyarországon, mint a Horthy-korszakban volt. (*Élénk taps.*) Miért? Mert a Horthy-korszakban, ha csak egy kis csoport ember is, az életét kockáztatta azért, hogy egy Marx- vagy Lenin műhöz jusson, és az értelmiség egy része idegenkedéssel, gyűlölettel, de egy bizonyos félelemmel, olyan érzéssel, hogy itt van valami szörnyű, ami esetleg veszélyes, esetleg jó, egy bizonyos tisztelettel állott szemben a marxizmussal. Az utóbbi 7-8 év alkalmas volt arra, hogy ezt a jó hangulatot megsemmisítse, mégpedig – hozzá merném tenni – nemcsak a pártonkívüli értelmiségben, hanem a pártértelmiség egy részében is, persze be nem vallottan, képmutatóan, eltitkolva.

Engedjék meg, hogy egy valószínűleg sokuk által ismert anekdotával illusztráljam ezt a dolgot: egy egyetemi hallgató vizsgázott marxizmus-leninizmusból. Tehetséges ember volt, kitűnően sikerült a vizsgája, minden kérdésre megfelelt – ötöst kapott természetesen – és amikor kint a folyosón a kollégái gratuláltak, legyintett a kezével és azt mondta: Mi ez a Marx? Ez csupa hülyeség, csak Heideggert és Huxley-t érdemes elolvasni. Ezt értük el egy bizonyos marxista neveléssel, amelyről azt lehetne mondani, hogy rossz párhuzama volt azoknak a hibáknak, amelyek a mi ipari fejlődésünkben történtek. Ezeknek részleteire itt nem akarok kitérni, de mindenki tudja, hogy a mennyiségi termelés egyoldalú fejlesztése milyen katasztrófális következményekkel járt, amelyeket itt nem akarok részletezni, és mint nem szakember, nem is kell hogy részletezzem. Ideológiai téren is egyszerre elkezdtünk futószalagon filozófusokat előállítani minden tudás, gondolkodás, kultúra nélkül — és itt most nem az egyes filozófusokat vádolom, hanem a rendszert, amely ezeket a filozófusokat előállította. Egyes fiatalok panaszkodnak amiatt, hogy nincs idejük. De miért nincs idejük? Azért, mert az, aki őket filozófussá nevelte, nem tartotta szükségesnek, hogy egy filozófus tudjon valamit. Megint hivatkozom egy tapasztalatra. Rengeteg értelmiségitől hallottam panaszokat ebben a tekintetben. Még azok a párttagok is, akik viszonylag a pártoktatás legmagasabb színvonalán állnak, akiknek úgynevezett egyéni tanulásban van részük, kénytelenek nagy harcokat vívni,

hogy megengedjék nekik, hogy például a *Kapital*⁴⁸ első kötetét összefüggésében elolvassák. Lehet, hogy ez ma már megszűnt, egypár évvel ezelőtt úgy volt, hogy az egyéni tanulás abból állott, hogy ha valaki filozófus volt, el kellett olvasnia az Anti-Dühringet⁴⁹ a 40-70. oldalig, Feuerbachot⁵⁰ a 80-85. oldalig és így tovább, és a világ minden kincséért sem vettek volna rá valakit, hogy egy művet összefüggésében elolvasson (*Élénk taps.*)

Világos, kedves elvtársak, hogy ha ilyen módon állítottuk elő futószalagon a filozófusokat, akkor azokban tudás nem is lehetett, de nem is volt ambíció – tisztelet az egyes kivételeknek – a tudásra, mert hiszen a marxizmus, amit nekik tanítottak, nem volt más, mint az a kitűzött feladat, hogy egy aktuális kérdésre a megfelelő Lenin vagy főképpen Sztálin idézetet megtalálják, hogy a politikailag helyeset kitalálják, ami tulajdonképpen arra való volt, hogy az embereket kávézacc olvasásra nevelték ilyen módon. Engedjék meg, hogy ezzel kapcsolatban elmondjak egy történetet, amely a Szovjetunióban történt kb. 25 évvel ezelőtt. Amikor kiértem a Szovjetunióba, ott éppen egy közgazdasági vita folyt egy Rjubin nevű mensevik közgazdász művei körül. Engem a kérdés nagyon érdekelt és megkérdeztem egy ismerősömet – egy fiatal magyar kommunistát – aki akkor ez úgynevezett Vörös Professzura⁵¹ hallgatója volt. Erre nekem pontosan elmondta, hogy Varga elvtárs⁵² ugyan helyesen kritizálta Rjubin jobboldali nézeteit, de közben egy baloldali hibába esett, amelyet ezután valami Ivanov elvtárs kijavított, közben ő stb. stb. Amikor a végén megkérdeztem ezt a nevezett elvtársat: ez mind nagyon érdekes, de én szeretném tudni, melyek azok a közgazdasági kérdések, amelyek körül a vita folyik, az illető elvtárs nem tudott nekem feleletet adni. (*Derültség.*) Vagyis pontosan meg tudta mondani az összes jobboldali és baloldali hibákat, amelyek ebben a vitában előfordultak és valószínűleg az akkor a pártban uralkodó áramlat szerint helyesen tudta megkülönböztetni, de hogy mi a veleje a vitának, aziránt még csak nem is érdeklődött. (*Derültség.*) Itt van a baj, itt van a kutya elásva abban a kérdésben, hogy milyen viszonyban vagyunk mi az értelmiséghez. Jánossy elvtárs igen helyesen beszélt erről a bizonyos alkalmazkodásról. Ez nemcsak a fizikusoknál van, ez végigmegy egész tudományunkon, hogy az emberek mereven ragaszkodva a maguk szellemtudományi, pozitivista vagy más ilyen véleményükhöz, kiveszik, és nem olyan nagyon nehéz kivenni azt a két vagy három Sztálin-idézetet, amely azt elfogadhatóvá teszi az illetékes bürokrácia előtt, és azután csinálják vígan, amit csinálnak, azzal többé a világon senki sem törődik. Ez azonban mélyen lejárhatja a marxizmus hitelét az értelmiség előtt és azt hiszem, most már kevésbé paradoxnak hangzik az a dolog, amit az előbb

mondottam, hogy rendkívül kedvezőtlen és nehéz helyzetben vagyunk, sokkal nehezebb helyzetben, mint amilyenben a Szovjetunió, mert kétségtelen, hogy a Szovjetunió fejlődését is visszavetette a sztálini korszak dogmatizmusa, de ne felejtjük el, hogy ott volt egy meglehetősen széles réteg, amely a marxizmus klasszikusait még ismerte. Másodszor: egy réteg, amely legalább a sztálinizmust első kézből ismerte (*Derültség és taps.*), de nálunk úgy volt, ahogy a jogtörténetben mondják egy bizonyos elfajuló skolaszticizmusra, hogy glossant glossarum glossas: glosszálják a glosszák glosszáit. (*Derültség.*) Ez történt Magyarországon, és ebben a tekintetben mi tényleg a sztálinizmus egyik élenjáró országa voltunk. (*Élénk taps és derültség.*)

Ne felejtjük el, elvtársak, nekem nincs módomban – és nem is szándékom – régi újságokban böngészni, de ha visszamegyünk egy pár évre, akkor fogunk is találni olyan kompetens nyilatkozatokat, amelyekben büszkék voltunk arra, hogy a sztálinizmusnak az élén járunk. Ezt ma természetesen el kell felejteni, és az ellenség hangja szól abból, aki netalán találna egy ilyen idézetet. (*Élénk taps és derültség.*) Bevallom, elvtársak, nem vagyok elég filológus ahhoz, én most csak azt a tényt állapítom meg, hogy a mostani helyzetben nekünk magyaroknak van talán mindenütt a világon a legtöbb tennivalónk, a legtöbb harcolnivalónk azért, hogy a marxizmus tekintélyét visszaállítsuk, hogy a marxizmus iránt támadt ellenszenvet megszüntessük, hogy bizalmat teremtsünk a marxizmus iránt. (*Viharos taps.*)

Nem tudjuk a szocializmust, a szocialista kultúrát felépíteni, ha értelmiségünket nem tudjuk meggyőzni arról, hogy kinek-kinek a maga területén a dialektikus és történelmi materializmus felhasználása – nemcsak a mi szempontunkból, hanem az ő munkája szempontjából is – szükséges. Ez a nagy munka áll most előttünk, és ha én az előbb ezt a szigorú kritikát gyakoroltam, ezt nem pesszimizmusból tettem, hanem azért, hogy minden becsületes marxista érezze azt a nagy feladatot, amely előtte áll, azt a nagy pátoszt, amelynek szárnyat ad a XX. Kongresszus nagy lehetősége, hogy itt azt a hibát, amely egy hét-nyolc éves fejlődés következménye, szívós és lelkes munkával kiegyenlítsük. (*Taps.*) Ez nem fog máról-holnapra sikerülni. Ezt nem lehet egy beszéddel és egy lelkes hangulattal rendbehozni, ehhez mindnyájunknak, minden marxistának a maga területén hosszú, szívós, türelmes munkára van szüksége, amely szívós és türelmes munkának az előfeltétele, hogy ki-ki vizsgálja meg a saját poggyászát és fegyverzetét, hogy mennyire képes úgy szembeállni egy értelmiséggel a maga szakmájában, hogy valóságos feleletet tudjon adni annak kérdéseire, meg tudja neki mutatni, hogy a marxizmus segítségével saját problémáit jobban fogja megoldani, mint marxizmus nélkül

— enélkül a propaganda nélkül a világon semmit sem fogunk elérni. Nem akarok erre az ún. filozófiai vitára⁵³ áttérni, de emögött a filozófiai vita mögött, mint az egész korszak mögött az a probléma állott, hogy a mi általános praxisunkban az agitáció megette a propagandát, és a rossz propaganda ennek a révén megölte a tudományos kutatást. Nekünk meg kell érteni, hogy ez az út fordított. Jó kutatás nélkül nincs jó propaganda, és jó propaganda nélkül nincs jó agitáció. (*Élénk taps.*)

Meg kell érteni, hogy a marxizmus problémáinak tudományos feldolgozása minden területen az előfeltétele annak, hogy a jó propaganda és a jó agitáció lehetségessé váljék. Itt van megint azonban a XX. Kongresszus problémájának politikai összefüggése az elmúlt korszak problémáival. A sztálini korszakban láttam még kint⁵⁴ ilyen plakátokat, amelyeken egy gyorsvonat volt ábrázolva, amely gyorsvonaton száguldunk a kommunizmus felé és nem kell másra hivatkozzam, mint hogy egy egész csomó – nem is tehetségtelen – író műveiben, amelyeknek a végén, a mai időt ábrázoló művekben az emberek többsége már féllábbal benne van a kommunizmusban. Már a XX. Kongresszus előtt ez a dolog elhallgatott. És mi ennek a következménye? Mi áll emögött? Ha mi egy lépésre állnánk a kommunizmustól, akkor ez azt jelentené, hogy ideológiailag és erkölcsileg már teljesen fel vagyunk készülve a kommunizmusra, a gazdasági részéről nem is beszélek, tudományunk tökéletesen feldolgozta az összes problémákat és most már csak arról van szó, minden egyes esetben: használjuk fel a már meglévő kész tudományt, alkalmazzuk erre a dologra. Itt van a világnézeti gyökere annak, amit dogmatizmusnak, citatológiának és mindenféle másnak nevezünk.

Ezzel szemben hogyan áll a helyzet valóban? Több mint ötven évvel ezelőtt, kevéssel halála előtt Engels arról írt, hogy milyen óriási feladat áll a marxisták előtt, hogy fel kell dolgozniuk a történelemtudománynak, a természettudománynak, a logikának stb. összes problémáit, és egy másik, hasonló időben írott levelében Engels gúnyosan beszél azokról a fiatal marxistákról, akiknél szerinte a történelmi materializmus arra való, hogy ne kelljen történelmet tanulni. (*Derültség.*) Azóta megtörtént, hogy a proletariátus kezébe ragadta a hatalmat. Megszülettek a marxizmus – Engels által követelt és később Lenin Filozófiai jegyzeteiben⁵⁵ ismételt követelt – valóságos, tudományos kiépítésének anyagi előfeltételei. A sztálinizmus óriási történelmi bűne abban áll, hogy ezeket nemcsak hogy nem használta fel, hanem visszafejlesztette, gáncsot vetett azoknak az irányzatoknak, amelyek alkalmasak lettek volna a marxizmus ilyen kiépítésére. Most legyünk azzal tisztában, hogy ha végignézzük az összes tudományokat, maradva amellest, ami bennünket közvetlenül érdekel: nincs

még marxista logika, nincs még marxista esztétika, nincs még marxista etika, nincs még marxista pedagógia, nincs még marxista pszichológa és így tovább. (Szigeti József: De egyesek már a tankönyveket követle-
ik!) Igen. És most ez nem azt jelenti, hogy a semmiből építjük ezeket a tudományokat. A klasszikusok óriási munkája nélkül, a klasszikusok te-
remtette módszertani alapvetés, számos egyes kérdés kidolgozása nélkül egy lépést se tudnánk tenni előre. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ha
összegyűjtjük egy helyre Marx, Engels és Lenin összes nyilatkozatait az esztétikáról – hogy a magam szakmájáról beszéljek – akkor ezekben a nyilatkozatokban már benne van a marxista esztétika. Ezek nélkül nem lehet megcsinálni, de megcsinálni *nekünk*, ennek a nemzedéknek – amely most él – kell ezeket a tudományokat. Ez vonatkozik természetesen a többi tudományokra is. Ez, elvtársak, ne hasson bátortalanítóan senkire, ellenkezőleg, mélyen érzem, hogy milyen felelősség van itt rajtunk nemcsak a világ proletariátusa, hanem az egész emberiség előtt, milyen óriási és nagyszerű feladatokat ró itt ránk a történelem, ebből bátorságot és pátoszt kell meríteni, hogy itt ne az egyes emberek, hanem az összes, a XX. Kongresszus által felébresztett és az igazi marxizmushoz vezetett marxisták összessége teremtsen most meg a marxista tudományok összességét. Nem három hónap alatt és nem egy év alatt, hanem azt lehetne mondani, egy nemzedék munkájával.

Ez azonban nagyon sok konkrét példát, konkrét dolgot jelent a marxizmushoz, a marxizmus mai helyzetének a kérdéséhez. Értem ezalatt megint a mi viszonyunkat részben azon párton belül lévő értelmiséggel, amely elidegenedett a marxizmustól – mert ez is van –, részben a párton kívül lévő értelmiséghez. Én azt hiszem, ha mi erre a marxista kutatásra helyezzük a fő súlyt, és a problémákat keresve, a tények mögött a problémákat kiásva, együtt dolgozunk ezzel az értelmiséggel, nem úgy lépünk fel előttük, mint akinek a tarsolyában van a világ egész bölcsessége, és ha megkérdezik, hogyan kell Pierro della Francescát⁵⁶ megítélni, erre az a marxista, aki most hallja először ezt a nevet, pontosan rávágja, hogy a sienai kispolgárságnak volt az ideológusa. (*Derültség és taps.*) Ezzel a módszerrel, elvtársak, radikálisan kell szakítani. Nemcsak a marxizmus fejlesztéséről van szó, de a marxizmus iránti bizalom megnyeréséről. Ha mi ezekben a kérdésekben a tisztességes, komoly értelmiséggel együtt dolgozunk, ami alatt most nemcsak az értelmiség csúcsát értem, hanem értem pl. azt a rengeteg mérnököt, aki az üzemekben dolgozik, akinél a tervprobléma és annak gazdasági kérdései felmerülnek és így tovább, értem az egyetemi hallgatókat, óriási tömegek vannak, amelyeket éppen ezzel a munkával kell és lehet a marxizmus számára megnyerni. Másod-

szor: ami magától értetődőnek hangzik: a demokratizmus és a vita lehetősége. Mint az Akadémia elnökségének tagja mondhatom, hogy most már nem tudom hány év óta szégyennel mondjuk ki: bizony a vitaszellem nem fejlődött ki eléggé sem ebben, sem abban a szakmában. A szégyent mindjárt meg fogom magyarázni. Miért nem fejlődött ki? Legyünk azal tisztában, hogy a XX. Kongresszus előtt vita nem is volt lehetséges. Mi mindig azt mondtuk, hogy vita kell, és most legyen szabad egy anonim idézetet mondanom, amely egy meglehetősen illetékes hellyel való beszélgetésben hangzott el. Azt hallottam ott, hogy a viták nagyon jók, csak mondják ki az emberek, ami a bögyükben van, majd azután jól ráütünk a fejükre. (*Derültség.*) Ilyen körülmények között vita nem lehet, mert ne gondoljuk, hogy azok az értelmiségiek buta emberek. Ők ezt az idézetet tőlem nem hallották, mert én mint fegyelmezett párttag erről eddig nem beszéltem. (*Élénk derültség és taps.*) Ennek ellenére Leninnel azt mondom, hogy osztályokat nem lehet becsapni. Azok az értelmiségiek nagyon jól tudták, hogy nem lehetségesek viták, és a mi feladatunk most lépésről-lépésre létrehozni konkrét, valóságos vitákat a tudomány, a művészet, az irodalom minden területén. És végül még egy harmadik kérdéstről akarok beszélni, egy veszedelemről, amelynek a jeleit én csak itt-ott látom, de amellyel szemben nem tartom szükségtelennek, hogy felhívjam rá az elvtársak figyelmét.

Arról van szó, hogy a XX. Kongresszus a sztálinizmus helyébe a lenini módszert tette, de a lenini módszert kell a helyébe tenni – mert hogy megint már ismert brutalitással mondjam el – Leninből éppen olyan citatológiát és dogmatizmust lehet csinálni, mint Sztálinból. (*Élénk taps.*) És ha ennek a tendenciái nálunk és nemzetközi vonalon még csak szórványosan is jelentkeznek, meg vagyok róla győződve, hogy vannak olyan erők és tendenciák, amelyek a XX. Kongresszust egy ilyen irányba akarják terelni, és most mindnyájunknak kommunista kötelessége, a szocialista forradalom iránt való kötelessége, a marxizmus tisztelete iránti kötelessége – ami bennünket, mint a marxizmusban dolgozó filozófusokat és más értelmiségieket kötelez –, hogy ez ellen a tendencia ellen mindjárt kezdetben felvegyük a harcot, mert a XX. Kongresszus csak akkor fog az általa elérhető igazi nagy eredményekhez vezetni, ha Lenin szellemét, a lenini dialektikát, a lenini módszert újítjuk meg.

Hogy csak egyetlen példát mondjak, az előbb beszéltem a futószalagon gyártott filozófusokról. Leninnek úgyszólván végrendelete volt gazdasági téren elsősorban: inkább kevesebbet, de jót. Ez a kulturális futószalag mélyen ellentétben áll a leninizmussal, Lenin filozófiájának egész módszerével. Nagyon kell vigyáznunk arra, egyik legfontosabb felada-

tunk, hogy csakugyan a lenini módszert újítsuk meg, Lenin segítségével ismerjük meg újból Marxot és Engelst és rajtuk keresztül azután a világkultúra egész fejlődését és történetét. Akkor megvalósulhatnak nálunk, Magyarországon is azok a nagyszerű lehetőségek, amelyeket a XX. Kongresszus nyújt; ha ellenben gyengéknek bizonyulunk, ha más erők – amelyek a leninizmusból egy megváltoztatott előjelű sztálinizmust akarnak csinálni – győznek, akkor a XX. Kongresszus éppen úgy megfeneklik, mint ahogyan a 30-as években a Komintern VII. Kongresszusának gyönyörű kezdeményezése nem vezetett a világ munkásmozgalmában azokra az eredményekre, amelyeket joggal elvárt 1935-ben mindenki tőle. Remélem, hogy a XX. Kongresszus nem fog ilyen csalódást okozni, hogy most csakugyan a marxizmus, a marxista munkásmozgalom új, nagy virágkorának a küszöbére léptünk. (*Viharos taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR : Kétféle javaslat van. Az egyik az, hogy folytassuk a vitát, és hallgassuk meg Mészáros István, Selmeci József és Heller Ágnes elvtársakat, végül Lukács elvtárs zárszavát, vagy most zárjuk le a vitát. Indítványozom, hogy most folytassuk, mert nem szeretnénk a vitát elnapolni. (*Helyeslés, zaj.*) A vitát tehát folytatjuk, szólásra következik Mészáros István kandidátus.

MÉSZÁROS ISTVÁN : Kedves Elvtársak! Nem akartam felszólalásomban személyes vonatkozású kérdésekkel foglalkozni, Balogh elvtárs hozzászólása mégis arra kényszerít, hogy foglalkozzam ilyen kérdésekkel. Felszólalásában ugyanis nagyon veszélyes tendencia nyilvánult meg, a régi módszerek alapján a tényekkel teljesen szembehelyezkedően. A tendencia az, hogy szembeállítsa a filozófiai oktatókat, a funkcionárius oktatókat, a marxizmus-leninizmus oktatókat Lukács elvtárs és tanítványainak úgynevezett körével, holott ha itt valamiféle ellentétéről kell beszélnünk, akkor ez – azt hiszem – nem a nagy tömegre vonatkozik, hanem csupán néhány elvtársra. Igaz, hogy Balogh elvtárs ezek közé tartozik. Néhány tényt szeretnék ezzel kapcsolatban felhozni, hogy Balogh elvtárs megállapításai mennyire nélkülözik az alapot. Azt mondta, hogy Lukács elvtárs tanítványai azt híresztelték, hogy a filozófiai oktatók tudatlan, ostoba stb. emberek, nem érdemes velük foglalkozni. Valamennyien hallottuk ezt. Nem tudom, Zöld elvtárs⁵⁷ itt van-e, ő is tanúsíthatja, hogy többször javasoltuk valamilyen formában az együttműködés megszervezését a filozófiai oktatókkal, indítványoztuk azt is, hogy szervezzük meg a filozófiai oktatók továbbképzését az egyetemi intézet keretein belül. Azt hiszem, hogy ez a tény nem a Balogh elvtárs által itt előterjesztett rágalmozó kijelentést támasztja alá.